

स्वराज्ञनसंधि:

① कुत्त्वसंधि: शु → श्, र्, द्, झ्, ञ्

(1) स् + (श् / र् वर्गः) = श् + (श् / वर्गः)

e.g. मनस् + वचनम् → मनश्चवचनम्

रामस् + र् → रामश्च (स् → श्)

(2) लवर्गः + (श् / र् वर्गः) → लवर्गः + (श् / र् वर्गः)

e.g. भवल् + शास्त्रः → भवावशास्त्रः

सत् + विन् → सविन्

, (ल् → श्)

(3) वर्गः + लवर्गः → वर्गः + लवर्गः

e.g. अ॒ + न्: → अ॒ + न् + अः

→ अ॒र्णः (न् → न्)

Exception: If लवर्ग follows शास्त्रः, then लवर्ग

should not be converted to लवर्गः.

श् + लवर्गः ≠ श् + लवर्गः

प्रश् + न्: → प्रश्नः

② छुत्त्वसंधि: छु → छ्, ट्, ठ्, ड्, ठ

स् + (ष् / टवर्गः) → ष् + (ष् / टवर्गः)

e.g. आलम् + षट्ठः → आल्म + ष् + षट्ठः

→ आल्मषट्ठः.

(2) $\underline{\text{लवर्गी}}^C : + \underline{\text{२वर्गी}}^C : \rightarrow \underline{\text{२वर्गी}}^C : + \underline{\text{२वर्गी}}^C :$

e.g. लूहूत् + टीका → लूहू + ट् + टीका
→ लूहूटीका

(3) ए् + तवर्गी^C : → ए् + २वर्गी^C : (note:
तवर्गी + ए् ≠ २वर्गी + ए्)

e.g. इए् + त् : → इ^{ए्} + त् : → इट् :

(4) टवर्गी^C : + तवर्गी^C : → टवर्गी^C : + २वर्गी^C :

e.g. घण् + नाम् → घण् + न् + आप
→ घण्नाम्

(III) अश्वत्यसीन्धि: अश् - अ्, अ॒, अ॑, इ्, इ॒, इ॑
(Third member of any class)

① Any class
consonant + any vowel → अश् + any vowel
except nasal
at the end of
a word

e.g. अग्रात् + इश्वरीः → अग्रा + इ् + श्वरीः
→ अग्राइश्वरीः

तत् + अपि → त् + इ् + अपि
→ तइपि

② Any class consonant + soft consonant
except nasal at the end of a word

→ खश् + soft consonant

e.g. वा॒क् + दैवता → वा॑ + ग॒ + दैवता
→ वा॒ग॑दैवता

ठ॒त् + गमः → ठ॑ + त॒ + गमः
→ ठ॑त॒गमः

③ Any class consonant except nasal at the end of a word & followed by nothing will optionally become first or third consonant of that class.

e.g. वा॒क् / वा॒ग्
मरुत् / मरुद्

④ A word ends + any vowel/
in ए॑ soft consonant

→ ए॑ + any vowel/soft consonant

e.g. घ॒घ् + आननः → घ॑ + ए॑ + आननः

घ॒घ् + दूर्वालानि → घ॑ड॒आननः
→ घ॑ + ए॑ + दूर्वालानि
→ घ॑दूर्वालानि

More examples

- (1) तप्स्क्रां^c → तप्स् + क्रा॑
- (2) तत्त्व → तत् + त्व
- (3) उप्पलम् → उ॒प्पलम्
- (4) सद्धित् → सत् + द्धित्
- (5) अस्तुड्यनम् → अस्तु॒ड्य + ड्यनम्
- (6) सद्गुणः → सत् + गुणः
- (7) स्थगात्मपि → स्थगात्^c + अ॒पि
- (8) अ॒ट्टः → अ॒प् + ट्टः
- (9) प्रात्र॒वे → प्राक् + त्र॒वे
- (10) सम्भृतिम् → सम्भृ॒त + अभृ॒तम्
- (4) अ॒ल्पसौ॒र्यः वर् → अ॒ल्प वर् त् र् प्
 (first consonant of any class)

Any class
 consonant except + Hard
 nasal

First Consonant + Hard
 of that class Consonant

e.g.: अ॒ल्प + पतीत → अ॒ल्पतीत

अ॒स्मद् + पुत्रः → अ॒स्मृ॒पुत्रः

विष्णु॑ + प्रलीकारः → विष्णृ॒प्रलीकारः

परिवार्ता + संकेत: → परिवार्तासंकेतः:

ता॒टि॒गा॑ + कृ॒मि॑ → ता॒टि॒कृ॒मि॑

(5)

अनुनासिकसंधि॑:

अनुनासिकः = इं अं एं ओं मं
(nasal)

(1)

Any class consonant + nasal
at the end of a word + consonant

optional, nasal consonant + nasal consonant

e.g. पा॒टि॑ + मू॒क्तम्॑ → पा॒टि॑ + कृ॒ + मू॒क्तम्॑
→ पा॒टि॑.मू॒क्तम्॑

or पा॒टमू॒क्तम्॑

ल॒टि॑ + नयति॑ → ल॒ + न॑ + यति॑

→ ल॒न्यति॑

or ल॒टि॑नयति॑

(2)

Any Class Consonant + Any Suffix
at the end of a word + beginning with
nasal consonant

→ nasal consonant + Any suffix
beginning with nasal consonant

e.g. ચિત્ત + માયમ् → ચિત્ત + નુ + માયમ्
→ ચિન્મયમ्

(6) अनुकूलपारव्यमिति:

- ① Stop at the end of a word + Any consonant →

3192c112 + Any
consonant

e.g. દિમાનું અર → દિમાં અર

ଦୁଃଖମ୍ + ଯେଇ → ଦୁଃଖୀ ଯେଇ

- ② न् or म् within Any class
 a word + consonant or श्, ष्ट्, ष्म्,
 (during formation except nasal
 ex word) ह्

→ अङ्गृथारः + Any claps consonant अ, इ, ई,
except nasal or अ, इ, ई

() ^{4,5}

यशान + इम → यशोभस
 आक्रम + स्थल → आकृष्टथल

More examples

- ① अग्रज्ञाय: → अग्रत् + ज्ञायः
- ② अपमुखः → अप् + मुखः
- ③ अग्रनियामकः → अग्रम् + नियामकः
- ④ दिक्षमृद्य → दिक् + मृद्य
- ⑤ पापं शान्तप् → पापम् + शान्तम्
- ⑥ सत्यं वद् → सत्यम् + वद्
- ⑦ एप् कृत्या → एवम् + कृत्या
- ⑧ आपणं गत्या → आपणप् + गत्या
- ⑨ विपत्काळः → विपद् + कालः
- ⑩ विराट्पुरुषः → विराट् + पुरुषः

⑦ परस्परासन्धि:

① अनुभ्यारः + Any class consonant → nasal of that class + Any class consonant

e.g. अं + कितः → अं + इं + कितः → अकृतः
(marked)

मुं + यति → मुं + य् + यति → मुञ्चति

मुं + इनम् → मुं + इं + इनम् → मुण्डनम्

नं + दृति → नं + द् + दृति → नन्दिति

ऋं + पते → ऋं + म् + पते → ऋमपते

अनुभ्यारः should be compulsorily converted to
nasal within a word.

② अनुभ्यारः at the end of a word + Any class consonant / इं, एं, उं

→ nasal + Any class consonant / इं, एं, उं (optional)

e.g. एं + करोधि → एं + इं + करोधि → एकरोधि / एयकरोधि

एं + पृष्ठा[॥] → एं + म् + पृष्ठा[॥]

→ एमपृष्ठा[॥] / सपृष्ठा[॥]

एं + यमः → एं + य् + यमः

→ संयमः / संयमः

एं + लवस्त्रः → संवृत्यस्त्रः / संवत्सरः

सि + लापः → सल्लापः / मिलापः

③ लक्षणी + ल् → लू + ल्

०.३। लट् + लयः → लल्यः
पठन् + लक्षणी → पठल्लिंश्चानि
(nasal ल्)

More Examples

① अ॒त् + भरम् → अ॒भरम्

② इ॑ं + वितम् → इ॑वितम्

③ ए० + भरम् → प॒भरम्

④ ए॑प् + इम् → प॒ष्टम्

⑤ म॑ं + दिम् → म॑न्दिम्

⑥ स॑ + भय → स॑भयः

⑦ ह॑ + कृः → ह॑कृः

⑧ खृ॒त् + लक्षणी → खृ॒लक्षणी

⑨ जग॑त् + लयः → जग॑लयः

⑩ श्र॒द्धावा॑न् + लभते → श्र॒द्धावा॑लभते

⑧ कुमुदागमसंविधः: डुमुद् = इ, ण, न्

Word ending
in इ, ण, न् & preceded + Any vowel → A + इ, ण, न्
by a short vowel (B) + B
(A)

e.g. प्रत्यड् + आत्मा → प्रत्यड् + त् + आत्मा
→ प्रत्यड्डात्मा

पचन् + अस्ति → पचन्नस्ति
सर्वस्मिन् + अषि → सर्वस्मिन् + न् + अषि
→ सर्वस्मन्नाषि
लस्मिन् + द्विति → लस्मिन्निति
लस्मिन् + लस्मिन् → लस्मिन्नेलस्मिन्

⑨ पूर्वस्वरणसंविधः: (optional)

① (ग् ख् ङ् ट् र् भ्) + द् → ग् ख् ङ् ट् र् भ् + ध् झ् ङ् ढ् ध् भ्
Third Consonant of any class Fourth Consonant of any class

e.g. लद् + हुतम् → लद् + ध् + हुतम्
→ लहुतम्

वान् + हीनः → वाहीनः

घगर् + हुताय → घग्नाय

लद् + हुतुम् → लहुतुम्

$$\textcircled{2} \quad (\overline{\text{उ}}) + \underline{\text{ए}} \rightarrow (\overline{\text{उ}}) + \underline{\text{ए}}$$

e.g. $\text{उत्त} + \underline{\text{थानप}} \rightarrow \text{उत्त} + \underline{\text{प}} + \underline{\text{थानप}}$
 उ-थानप

କ୍ଷେତ୍ରାନ୍ତମ

(2 is removed
optionally)

⑩ છેલ્યા સોંધ: (optional)

First class Consonant
at the end of a word + T + any vowel / semi-vowel / nasal

$$\rightarrow \quad " \quad + \frac{\overline{eq}}{\overline{1}} \quad + \quad " \quad$$

c.g $\text{C}_1\text{F}_1 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{C}_1\text{F}_1\text{OH}/\text{C}_1\text{FOH}$

लय + शिवः → लश्विवः/लश्विषावः

लेख + कोष्ठन → लेखकोष्ठन /

ଶ୍ରୀମଦ୍ + ରାଜୁକାରୀଯ: → ଶ୍ରୀମନ୍ତର୍ପଣକାରୀଯ:

अगाल + इलिन्तः → अगारेलिन्तः

यावत् + शान्तयम् → याव॒श्वान्तयम्

(11)

① A word ending in \bar{N} + word beginning with $Z\bar{T}, \bar{D}\bar{Q}$ →
 Vowel before $+ \bar{Z}\bar{T} + Z\bar{T}, \bar{D}\bar{Q}$
 \bar{N} becomes nasal —

e.g. $\underline{\text{ନୀଳ}} + Z\bar{T}$

→ $\underline{C\bar{T}} + \underline{A\bar{T}} + \underline{N} + Z\bar{T}$
 → $\underline{C\bar{T}} + \underline{\overset{O}{A}} + \underline{\bar{Z}\bar{T}} + Z\bar{T}$
 → $\underline{C\bar{T}} + \underline{\bar{Z}\bar{T}} + Z\bar{T}$
 → $\underline{\overset{O}{N}} \underline{\bar{Z}\bar{T}}$

② A word ending + word beginning
 in \bar{N} + with \bar{E} , \bar{O} or \bar{U} →

Vowel before $+ \bar{E} + \bar{O}$ or \bar{U}
 \bar{N} becomes nasal

e.g. $\underline{\text{ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍} + \underline{\text{ଶିଖାମି}} : \rightarrow$
 $\underline{\text{ଲକ୍ଷ୍ମୀ}} + \underline{A\bar{T}} + \underline{N} + \underline{\text{ଶିଖାମି}} :$
 $\rightarrow \underline{\text{ଲକ୍ଷ୍ମୀ}} + \underline{A\bar{T}} + \underline{E} + \underline{\text{ଶିଖାମି}} :$

→ अङ्गोऽकौं + ए + दीक्षाभिः
 — अङ्गोऽकौं दीक्षाभिः

③ A word ending word beginning
in न् + with त्, थ्

→ Vowel before न् becomes nasal + अ् + त्, थ्

e.g. ① अस्मान् + तारय

→ अस्म् + आ + न् + तारय

→ अस्म् + आ + अ० + अ् + तारय

→ अस्मां + अ् + तारय

→ अस्मांत् तारय

② प्राप्तान् + अत्यन्तवा (BG, CH-1)

→ प्राप्त + आ + न् + अत्यन्तवा

→ प्राप्त + आ० + अ् + अत्यन्तवा

→ प्राप्ताऽप्यन्तवा

(12)

લુગાડામસાંદ્રઃ

(i) Short + દ્વ = Short + અ + દ્વ
Vowel Vowel

This rule is compulsory.

e.g. લુક્ષ + દાયા → લુક્ષ + અ + દાયા
→ લુક્ષદાયા

ગૃહ + છાનમ् → ગૃહ + અ + છાનમ्
→ ગૃહછાનમ्

લુક્ષ + દેવદ : → લુક્ષદેવદ :

(ii) A word
ending in long + દ્વ → A word
Vowel
in long
Vowel + દ્વ

e.g. ક્રિયાર્થિ + દાયદ :

→ ક્રિયાર્થિ + અ + દાયદ :

→ ક્રિયાર્થિદાયદ :

or ક્રિયાર્થિદાયદ :

This rule is optional.